

PÉČE O ODĚV

Doc. Hřibová

Starost o čistotu oblečení nepatřila v historii mezi kronikářsky zajímavá témata a proto tato kapitola bude vycházet i z folklorních analogií a dalších z tohoto hlediska pomocných zdrojů.

Oděvy je nutno čistit od špíny, prachu a potu. Nejběžnější postup, zejména pro spodní prádlo je praní, v historii ruční praní, což je činnost fyzicky namáhavá a zdlouhavá. Sloveso práti znamená bití, tlouci.

Praní

Dá se předpokládat, že jedna z nejstarších metod bylo praní v čisté vodě potoka nebo řeky, kdy se prádlo máčelo, otloukalo o kameny a máchalo. Posléze se začala přidávat činidla pro zvýšení efektivity čistění. První zmínka o takových látkách pochází ze starého Sumeru (2800 př.nl.). Ve starověkém Egyptě a Římě se po prádle, namočeném ve velkých kádích s bělicí hlinkou, louhem, močí a vodou, šlapalo. Následně se prádlo vyždímalo a vymáchalo v čisté vodě.

Washday painting from Splendor Solis, 1531, Nuremberg, zdroj: <http://www.oldandinteresting.com/images/16th%20century%20laundry.jpg>

Středověké manuskripty (např. miniatura z bible krále Václava IV. z let 1389–1400) zachytila ženy používající různé dřevěné tlouky a plácačky. Ještě v 19. století se i v prosperujících oblastech bylo možno setkat s tímto postupem. Nejprve se prádlo namočilo ve vodě, přikrylo starým hadrem, posypalo směsí zvířecího tuku a dřevěného popela. Voda se v dřevěném džberu přiváděla do varu vzhazováním rozpálených kamenů. Po vychladnutí se prádlo ručně ždímalo a špína se z něj vytloukala. V 17. století se začaly používat měděné kotle, kde se prádlo rovnou vyvářelo.

Dlouhou dobu se k praní používaly kořeny, kůra a plody mydlice (*Saponaria*), obsahující šťávu, která ve vodě pění, protože obsahuje cca 10% saponinů. Mydlice roste v Evropě podél břehů řek a potoků.

Z antiky jsou známy též receptury na výrobu mýdla (z tuku a směsi popela s vápnem). Gaius Plinius st. napsal, že mýdlo vynalezli Galové, od kterých výrobu převzali Římané. Následně se přes Araby a Byzanc zkušenosti přenesly do Španělska, kde se mýdlo vyrábělo z olivového oleje a popela mořských rostlin. Ve středověku se kolem Středozemního moře rozvíjelo mydlářství. Významnými produkčními centry byla Sevilla, Benátky, Janov a od 16. století Marseille. Ve 14. století byla na sever od Alp dostupná mýdla španělská a italská, která byla vyráběna z olivového oleje a proto byla kvalitnější. Za vlády Lucemburků vniklo nové mydlářské řemeslo do českých zemí a r. 1464 v Praze vznikl cech mydlářů. Známý kat Jan Mydlář (21. červa 1621 popravil na staroměstském náměstí 21 českých pánů) zřejmě pocházel z rodu výrobců mýdla. Používání mýdla na praní nebylo běžné pro chudší obyvatelstvo, i tak mnohé hospodyně si mýdlo vařily samy doma.

Významné ulehčení v praní byl vynález valchy, dříve označované za prací desku. Valcha mohla být z různých materiálů (dřevo, pálená hlína, kámen až posléze plech, sklo a plasty). Z českých zemí první zmínka o valše pochází z 1. pol. 18. století. Dalším pokrokem byl vynález pračky. Nejstarší typ byla mechanická pračka valchová (cca 1750, Stender), která prádlo mechanicky poškozovala. Smith Hamilton patentoval r. 1858 rotační pračku, ale ačkoliv bylo praní šetrné, nebylo dostatečně efektivní a doba praní musela být výrazně prodloužena. R. 1874 William Blackstone vytvořil pro svou ženu dárek, první domácí rotační pračku, která odstraňovala a vymývala špinu z prádla. Ve 20. století pračka dostala elektrický pohon (1906, Alva Fischer) a pračky se postupně rozšířily do domácností.

Jemné prádlo a krajkové límce byly prány odděleně. Na jejich další vylepšení mohlo být použito škrobu a rozjasňování pomocí máchání v slabém modrém roztoku. První zmínky o škrobení zřejmě pochází ze 14. století, kdy se používal pro péči o pokrývky oltářů. Hlavní rozmach škrobení začal v 16. století. 17. století přineslo módu barevných škrobů (modrý, žlutý, pak červený nebo zelený). Modrý škrob byl používán i pro vybělení látky.

Obvykle byl škrob získáván vařením otrub ve vodě, následně odležením po 3 dny a odstraněním zrněk. Poté byla do roztoku namočena látka, usušena, vyhlazena a "vyleštěna" pomocí kamene.

Sušení a bělení

Detail from Woman and child in a bleaching ground, 1650s, Pieter de Hooch, zdroj: <http://www.oldandinteresting.com/images/17th%20century%20drying%20laundry.jpg>

Běžným způsobem bělení bylo prosté rozložení látky na přímém slunečním svitu. Někdy bývala látka lehce kropena vodou s přídavkem louhu v pravidelných intervalech, aby se sušení prodloužilo a zvýšila se tak efektivita bělení. Bylo obvyklé, že kolem měst, na panstvích a poblíž tkalcovských dílen byly travnaté plochy, kde se sušilo a bělilo prádlo. Lidé také

sušili prádlo rozprostřením na větve keřů nebo dřevěný plot. Bohaté domy občas měly dřevěné rámy nebo provazy pro sušení prádla uvnitř domu. Od 16. století je možno na malbách vidět i venkovní prádelní šňůry. Količky na prádlo se zřejmě začaly běžněji používat až od 18. století.

Renesanční košile se za mokra skládaly do jemných záhybů a nechávaly takto schnout. Čepce a zavítky se také tvarovaly v mokřem stavu na dřevěných formách a následně hladítky srovnávaly.

Žehlení

V severní Evropě se používaly nejprve hladké kameny, sklo a dřevo pro vyhlazení, vyleštění nebo lisování látky poskládané do záhybů. Od 14. století začali kováři kovat žehličky, které se vyhřály v ohni nebo na peci. Prodloužení doby, kdy žehlička byla dostatečně horká, se dalo docílit vkládáním rozžhaveného uhlí dovnitř (od 15. století). Specifický tvar měla horká železa používaná k natvarování škrobených okruží.

Bohatí středověcí zákazníci mohli požadovat po pradlenách také použití šroubových lisů. Chudší domácnosti často využívaly mandly.

Další metody péče o látky

Uvedený postup se používal pro plátna lněná nebo konopná. Péče o hedvábné, vyšívané nebo krumplované látky není dokumentována. Krajky byly nejprve odpárány, vyprány, naškrobeny a znovu našity.

Těžší, vlněné kusy oblečení se vyprášily někdy s pomocí kartáče nebo prachovky. Vlněné látky s dlouhým chlupem mohly být znovu postříhávány. Dochovalo se množství středověkých receptů s návody na odstranění skvrny či obnovení zašlou barvu látky.

Záznamy dochované z 14. století zmiňují nákup včelího vosku kvůli odstranění voděpropustnosti velmi pravděpodobně používaný pro zimní svrchníky a pláště. Péče o kožešiny sestávala z kartáčování a případně pokropení vínem a posypání moukou a následným vyčesáním.

Ukládání oděvů

Středověký způsob ukládání oděvů do truhlic či almar přetrval nejméně do 17. století. Prádlo se neskládalo, ale svinovalo do ruliček, odtud název šaty vinuté. Od poloviny 17. stol tento způsob ustoupil. Svrchní oděvy se též původně ukládaly do truhel, od 17. století do šatních skříní. Předměty

vyžadující speciální péči (vyšívané oděvy, čepce apod.) se ukládaly do krabic nebo truhlic vkládaných do truhel. Oděvy dlouhodobě uložené bylo nutno pravidelně větrat, protřepávat, případně pročesávat a znovu pečlivě skládat. Proti molům se používalo aromatické koření (pelyněk, anýz, levandule). Oděvy odložené jen na krátkou chvíli se věšely na bidla nad kamny, na hřeby nebo paroží.

Amb. 317.2° Folio 67 verso, ca 1447. Hans Frumann , sneyder (Schneider), beim Anfertigen eines Überzugs eines Pelzes, zdroj: <http://www.nuernberger-hausbuecher.de/75-Amb-2-317-67-v>

detail z obrazu *The Birth Of Mary*, 1470, zdroj: <http://rosaliegilbert.com/clothingcare/1470MasterTheBirthOfMary.jpg>

Seznam literatury:

[1] NACHTMANNOVÁ, Alena. 2012. *Mezi tradicí a módou: odívání v Čechách od renesance k baroku*. Vyd. 1. Praha: Národní památkový ústav - územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 303 s. ISBN 978-808-6516-516.

[2] *History of laundry* [online]. [cit. 2015-05-08]. Dostupné z: <http://www.oldandinteresting.com/history-of-laundry.aspx>

[3] *Clothing Care Traditional Remedies & Recipes for Care & Management of Clothing* [online]. [cit. 2015-05-08]. Dostupné z: <http://rosaliegilbert.com/clothingcare.html>